

І. ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ І НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

УДК 811.161

ЩЕ РАЗ ПРО КОМУНІКАТИВНИЙ МЕТОД

Ірина Кочан

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра українського прикладного мовознавства
вул. Університетська, 1, кімн. 233, Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: kim1950@i.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5709-2933>*

У статті йдеться про ефективне застосування комунікативного методу в практиці викладання української мови іноземним студентам. Оскільки комунікація має різні форми вираження, то можемо розглядати діалогічний, полілогічний (груповий) і змішаний варіанти осмисленого спілкування на заняттях, побудованих на реальних життєвих ситуаціях, в яких найчастіше опиняються дорослі. Засоби і прийоми використання цього методу можуть бути найрізноманітніші. Йдеться про імітацію реального життя, яка покликана стимулювати іноземців до активного говоріння. При цьому дуже важливо, щоб теми були живими, пов'язаними з повсякденним життям студентів, проблемами, що їх цікавлять. Важливими видаються психологічна готовність студентів до процесу навчання, тренування їхніх пізнавальних процесів.

Комунікативна методика застосовує основні педагогічні принципи організації навчання: пріоритет самостійної роботи, принцип спільної діяльності, опора на досвід, індивідуалізація, гнучкість у формуванні програм навчання, практична спрямованість навчання. Викладач виступає експертом, організатором, наставником, консультантом, джерелом знань. Головний принцип – вчити не форму мови, а саму мову.

У процесі навчання за комунікативним методом у студентів формується іншомовна комунікативна компетентність. Вони навчаються комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно всі вправи і завдання повинні бути комунікативно виправданими.

Ключові слова: українська мова як іноземна, комунікативна методика, форми, засоби, принципи організації навчального процесу.

DOI:

Окреслення проблеми. Методика української мови як іноземної послуговується багатьма методами навчання: аудіолінгвальним, аудіовізуальним, драматико-педагогічним, мовчазним, груповим, сугестивним, перекладним, прямим тощо. Серед них чільне місце відведено комунікативному. *Комунікація* – це слово з багатотою історією. Воно походить від латинського *communicare*, яке означало «наділяти», «розділяти», «робити спільним». Коренем слова є частина *mun*, пов'язана з такими словами, як *community* «груда, спільнота». А форма *communico* «спілкуюсь з кимось» позначає спілкування, інформацію [8 : 285].

Застосування цього методу в практиці роботи з іноземцями має свої плюси і мінуси. Постає питання: на якому рівні володіння мовою він є найактуальніший (найдоцільніший)? Чи впливає на опанування мови належність студентів до тієї чи іншої мовної групи?

Історія вивчення проблеми. Започаткуванням розвитку сучасних методів навчання можна вважати виникнення в другій половині минулого століття сугестивного методу Г. Лозанова, розробленого в Софіївському інституті сугестології. Основний принцип цього методу – можливість використання в процесі навчання іноземних мов неусвідомлених резервних можливостей людини. З часом змінювалася не тільки мета навчання іноземної мови, а й вимоги до володіння нею.

Комунікативний метод з'явився в 60–70-х роках минулого століття в Британії, коли англійська мова поступово почала набувати статусу мови міжнародного спілкування. На відміну від класичних методів, в основі яких є повторення та запам'ятовування, комунікативний передбачає осмислене спілкування. Назва методу зумовлена видом мовленнєвої діяльності. Для нього характерна тенденція до посилення комунікативної спрямованості навчальних занять, їх наближення до реального процесу спілкування. Розроблянням комунікативного методу займалось багато наукових колективів та методистів у різних країнах. Інформацію про нього знаходимо в наукових розвідках Н. Білан, В. Вдовіної, С. Стойко, Г. Онкович, Л. Паламар та ін.

Мета статті – на основі конкретного матеріалу продемонструвати найрізноманітніші засоби та прийоми застосування комунікативного методу на заняттях з української мови як іноземної з урахуванням того, що суб'єктами навчання є дорослі особи.

Виклад основного матеріалу. Комунікатив не є цілісною системною методикою. Скоріше це сукупність прийомів, покликаних навчити ефективного спілкування в мовному середовищі. Більшість з них використовували на заняттях і раніше. Одним з основних прийомів цього методу є імітація ситуацій з реального життя, покликаних стимулювати іноземців до активного говоріння. При цьому дуже важливо, щоб теми були живими, пов'язаними з повсякденним життям студентів, проблемами, що їх цікавлять.

Основна відмінність цього методу від інших полягає в тому, що слід навчати студентів не формам мови, а володінню мовою. Відправною точкою в навчальному процесі стають ситуації, в яких іноземець може опинитись у чужій країні, а цілком – оволодіння мовленням, яке допомогло б зорієнтуватися в певній життєвій ситуації, тобто мати певну комунікативну компетентність). Тому навчання здійснюється не через граматику, а скеровується на комунікативні інтенції (наміри). У центрі навчання стає мова комунікації. Завдання виконують у парах, групах, розігрують ситуації за ролями. До речі, комунікативний метод варто запроваджувати вже на початковому етапі вивчення мови – на рівні А1. Адже так вже закладено природою, що новонароджена дитина спочатку сприймає мову на слух, а вже потім починає відтворювати окремі звуки, слова, фрази. Якщо для дитини цей період триває упродовж 2-х років, то в навчанні іноземців він є значно коротшим. Велику роль відіграють різні обставини, зокрема наявність мови-посередника. У кожній конкретній ситуації діє різна схема підходу викладача до навчання іноземної мови та студента до її опанування.

Особливість навчання мови студентів полягає ще й у тому, що це вже дорослі люди, зі своїм менталітетом, культурою, здібностями, індивідуальними особливостями. Слід відмітити, що поняття «дорослий» охоплює досить широкий віковий діапазон, тому дорослими слухачами, які вивчають іноземну мову, вважаємо як тих, що навчаються у вишах, здобуваючи освіту за фахом, так і тих, хто давно полишив

навчання в закладах освіти і вирішив опанувати іноземну мову на курсах інтенсивного вивчення або індивідуально з допомогою репетитора. Як суб'єкт навчальної діяльності дорослий відрізняється специфічною навчальною мотивацією. У роботі з дорослими важливо враховувати наявність у слухачів певного життєвого досвіду, а також низку вікових, соціальних і психологічних особливостей. Опанування дорослими іноземної мови потребує розвитку у них іншомовних здібностей, комунікативної гнучкості, тренуваності пізнавальних процесів, психологічної готовності до процесу навчання.

Найбільш ефективною у навчанні іноземної мови дорослих є комунікативна методика, а основними педагогічними принципами в організації їхнього навчання є пріоритет самостійного навчання, спільна діяльність, опора на досвід, індивідуалізація, гнучкість у формуванні програм навчання, практична спрямованість навчання. Викладач є експертом, організатором, наставником, консультантом, джерелом знань.

Комунікативний метод вивчення мови призначений, насамперед, для того, щоб зняти страх перед спілкуванням. Людина, яка володіє стандартним набором граматичних конструкцій і словниковим запасом 600–1000 слів, легко знайде спільну мову в чужій країні. Окрім того, слід врахувати вікові, соціальні та психологічні особливості. Основними педагогічними принципами в організації такого навчання є пріоритет самостійної роботи, принцип спільної діяльності, опора на досвід, індивідуалізація, гнучкість у формуванні програм, практична спрямованість навчання, де викладач виступає експертом, організатором, наставником, консультантом, джерелом знань. Як показує практика, цьому значною мірою сприяє атмосфера колективного спілкування, організованого на основі комунікативних ситуацій. Ситуації стимулюють студентів до комунікативно мотивованого виконання мовленнєвих дій, а спілкування в таких ситуаціях дає студентам змогу свідомо засвоїти іншомовний матеріал.

Курс української мови для іноземців передбачає низку тем-топіків, які має «проговорити» той, кого навчаємо, у різних варіантах. Найбільш поширені теми для початкового рівня: «Знайомство», «Моя сім'я», «Мій дім», «Моя країна» тощо. Але без комунікативних тем вони залишаться лише текстами для читання. Тому в багатьох навчальних підручниках та посібниках зазначені саме такі теми і ситуації, що дають поштовх до спілкування, зокрема: *вітання, прощання, знайомство; наші дні, вчорашні події* тощо.

Викладач моделює ситуацію і пропонує спочатку ознайомитися з діалогами, поданими в підручнику, а потім дає завдання створити діалог самостійно. Перші діалоги містять лише 5–6 реплік, але, змінюючи ситуації і комунікантів, студенти виробляють відповідні уміння й навички будувати елементарні фрази, розуміти свого співрозмовника, входити в комунікативний акт. Дослідження показують, що в результаті групової роботи підвищується не лише мотивація студентів, але й їхня успішність.

Відправною точкою в навчальному процесі стають ситуації, в яких студент може опинитись в чужій країні, а метою – оволодіння мовою, що дає змогу виконати завдання відповідно до запрограмованої ситуації, тобто оволодіти комунікативною компетенцією.

Комунікативний метод розвиває навички говоріння, читання і сприйняття ін-

формації на слух. Що стосується вивчення граматики, то це відбувається під час спілкування. При цьому спочатку освоюють слова, вислови і мовні формули, а вже потім відбувається їх розбір у граматичному плані. Так досягається мета навчити студентів говорити правильно і вільно, тобто процес навчання є моделлю комунікації.

З позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови будується адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування, тобто процес навчання є моделлю процесу мовленнєвої комунікації. Максимальне зближення процесів навчання і реального спілкування за такими найважливішими параметрами, як комунікативно вмотивована мовленнєва поведінка викладача та студентів, а також предметність процесу спілкування забезпечується ретельним відбором комунікативно-мовленнєвих намірів, тем, ситуацій, які віддзеркалюють інтереси та потреби студентів. Потрібне спілкування – емоційно забарвлене, пронизане переживаннями, що приносить радість, зацікавленість і створює передумови успіху як у навчанні, так і в повсякденному житті.

Комунікативна організація передбачає три основні умови:

1. **Спрямованість** навчання студента не на здобуття мовних знань, а на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в актах комунікації [10 : 52].

2. **Комунікативний характер вправ**, що використовують у навчальному процесі для вироблення навичок і мовленнєвих умінь (принцип ситуативного мовленнєвого спілкування) [10 : 53]. Б. Тарнопольський зазначає, що найдоречніше застосовувати вправи різних рівнів, а найкраще – вправи найвищого рівня, призначені для засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовленнєвих умінь у реальній комунікативній ситуації, а також таких, що відповідають меті навчання – розвитку комунікативної компетенції.

3. **Формування** у студентів спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в іншомовному мовленнєвому спілкуванні. Для цього потрібна висока позитивна мотивація: а) без мотивації мовленнєва діяльність взагалі не може розпочатися; б) ефективність мовленнєвої діяльності зростає, коли є високою позитивна мотивація.

Отже, щоб забезпечити комунікативний характер навчальної діяльності, необхідно організувати її з урахуванням особливостей тих, хто навчається, і зробити їх особистісно важливими.

У процесі навчання за комунікативним методом у студентів формується іншомовна комунікативна компетентність. Вони навчаються комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно всі вправи і завдання повинні бути комунікативно виправданими. Найважливішою характеристикою комунікативного методу навчання є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовують носії мови.

У навчанні мовлення за комунікативною методикою широко використовують опори різних видів: змістові й смислові, словесні й зображальні, мовні ігри. Вони допомагають керувати змістом висловлювання (текст, мікротекст, план, логіко-синтаксична схема), а також засвоювати граматичний матеріал, спілкуватися в різних соціальних контекстах і в різних ролях, наприклад:

ТЕКСТ

Ма́ма, ма́туся, не́нька ...

Мою ду́шу за́вжди бенте́жить по́стать ма́ми. Ззо́вні, зда́ється, вона́ була́ зви́чайною лю́диною. Яки́й подиві́тись на її́ облі́ччя, то ві́дрáзу виді́лялися її́ до́брі вели́кі ка́рі о́чі, що з лю́бов'ю посмі́халися з-під посиві́лих, дуго́ю зі́гнутих брив. Така́ незви́чайна до́брота́ бі́ла з них щодéнно (Марія́ Четі́рба).

Пропонуємо монологічні висловлювання на задану тему, який поступово перейде і діалогічне та полілогічне мовлення. Такий ускладнений текст можна використовувати в групі студентів, що є носіями споріднених (слов'янських) мов і мають рівень володіння українською А2–В1.

Звичайно, студенти, які навчатимуться в українському виші, повинні пройти мовну підготовку на підготовчому відділенні, яке налаштує їх на розуміння і сприйняття мови держави, в якій вони опинилися. Завдання викладачів, що працюють вже зі студентами на подальшому етапі – сприяти розвиткові їхнього говоріння, глибшому розумінню мови майбутньої професії. Тому комунікативний метод стимулюватиме їхні висловлювання на конкретні теми, пов'язані з перебуванням в Україні, а також спілкування з однокурсниками, викладачами та сприятиме їхньому взаємопорозумінню.

Оволодівши Power Point, викладач сам стає режисером свого заняття. Проста у використанні, ця програма допомагає педагогові створити анімаційний опорний конспект уроку, включити відео- і аудіофрагмент, зобразити в динаміці явище, подію, що допоможе студентіві-іноземцеві легко засвоїти новий лексичний чи граматичний матеріал. Особливо ефективним є використання презентацій під час вивчення нової лексики з тем «Продукти», «Вулиця», «Місто», «Транспорт», «Магазин», «Відпочинок», «Здоров'я» тощо, наприклад:

Завдання 2. Опишіть комунікативні ситуації, використавши подані нижче зображення.

Опрацювавши відповідну лексику, пропонуємо завершити діалог:

Швидка допомога

- *Доброго дня! "Швидку" викликали?*
- *Так, проходьте, будь ласка. Хворий у цій кімнаті.*
- *На що скаржитесь?*
- *Лікарю, у мене болить живіт.*
- *Покажіть мені, де болить.*
- *Ось тут.*
- *Добре. Як давно з'явилися болі?*
- *Близько 3 годин тому.*

Комунікативний підхід до викладання іноземної мови часто стає об'єктом критики через те, що він спонукає студентів робити помилки, особливо граматичні. Причина цих помилок є двозначною. По-перше, студента вчив викладач, який вірить, що випадкові помилки граматики чи вимови не мають ніякого значення. По-друге, студент може бути залученим у мовленнєву ситуацію, до якої він не був підготовленим, і, намагаючись реалізувати її, робить помилки. Саме цей факт показує наше ставлення і нашу реакцію на ці помилки.

Навчання іноземної мови за комунікативним методом має свої переваги. До них належать:

- 1) орієнтація на досягнення певного рівня володіння мовою як кінцева мета;
- 2) зосередження основної уваги не на результатах, а на комунікативному процесі системного характеру;
- 3) врахування не тільки лінгвістичних, але й психологічних аспектів процесу навчання мови.

Навчальні матеріали добираються за ситуативно-тематичним чи функціональним принципом. Тобто граматичний і лексичний матеріал відповідає темі та ситуації або функції (чого потрібно навчити студента: навичок спілкування, слухання, читання чи написання іноземною мовою). Залежно від цього розробляють навчальну програму, яка може бути трьох типів: 1) граматична; 2) ситуативна; 3) поняттєва (або семантична):

1. Граматична навчальна програма робить основний акцент на вивченні граматики.

2. Ситуативна навчальна програма основну увагу приділяє використанню мови в конкретній реальній ситуації.

3. Поняттєва навчальна програма ґрунтується на змісті можливих засобів, які потрібно вживати в певних ситуаціях. Ця навчальна програма є синтезом двох попередніх і тому є найбільш доцільною. Вона акцентує увагу на набутті комунікативної компетенції.

Як показує багаторічний досвід, комунікативний метод, комунікативна методика, комунікативний підхід посідають у роботі з іноземними студентами чільне місце і дають позитивні результати. Адже розуміння мови, її сприйняття, адекватне відтворення – основа опанування навчальної програми української мови як іноземної та фахової підготовки студентів.

Висновки. Комунікативний метод орієнтований на організацію процесу навчання, адекватного процесу реального спілкування завдяки моделюванню основних закономірностей мовленнєвого спілкування, а саме: діяльнісний характер мовленнєвого спілкування, що втілюється в комунікативній поведінці вчителя як учас-

ника процесу спілкування та навчання, і в комунікативно вмотивованій, активній поведінці студента-іноземця як суб'єкта спілкування і навчання; предметність процесу комунікації, яка має бути змодельована обмеженим, але точно визначеним набором предметів обговорення (тем, проблем, подій тощо); ситуації спілкування, які моделюються як найбільш типові варіанти стосунків учнів між собою; мовленнєві засоби, які забезпечують процес спілкування і навчання в певних ситуаціях. Правильно продумана тема, шляхи її реалізації, форми і засоби втілення, безперечно, дадуть позитивні результати: зведуть нанівець боязнь, заохотять до спілкування, а відповідно і до засвоєння потрібної лексики, мовних і мовленнєвих конструкцій, студенти поступово вироблятимуть уміння і навички спілкування в певних життєвих ситуаціях.

Перспектива дослідження полягає в детальному розгляді інших, не менш важливих методів і методик навчання іноземців української мови.

Список використаної літератури

1. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов: навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 206 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ Академія, 2006. 256 с.
3. Леган В. П. До проблеми методів викладання іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 23. С. 72–74.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці) : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2008. 235 с.
6. Палка О. Види вправ для формування комунікативної компетенції студентів-іноземців у процесі вивчення мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. праць. Львів, 2006. Вип. 1. С. 34–39.
7. Пентиліук М., Горюшкіна О., Нікітіна А. Концепція комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі.* 2006. № 1. С. 15–20.
8. Словник іншомовних слів / С. В. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 664 с.
9. Стойко С. В. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету.* Серія : Педагогічні науки. Чернігів : ЧДПУ, 2011. Вип. 85. С. 220–223.
10. Тарнопольський Б. Методика англійської мови. Київ : Вища школа, 1993. 167 с.

References

1. Vyshnevs'kyi O. I. *Metodyka navchannya inozemnykh mov : navchal'nyu posibnyk.* Kyiv : Znannya, 2011. 206 s.
2. Volkova N. P. *Profesiyno-pedahohichna komunikatsiya : navchal'nyu posibnyk.* Kyiv : VTS Akademiya, 2006. 256 s.
3. Lehan V. P. *Do problemy metodiv vykladannya inozemnoyi movy.* *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya : Pedahohika. Sotsial'na robota.* Uzhhorod : Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», 2011. Vyp. 23. S. 72–74.

4. Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka : pidruchnyk dlya stud. klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv / O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Borets'ka ta in.; za zah. red. S. YU. Nikolayevoyi. Kyiv : Lenvit, 2013. 590 s.

5. Nikolayeva S. YU. Osnovy suchasnoyi metodyky vykladannya inozemnykh mov (skhemy i tablytsi) : navch. posib. Kyiv: Lenvit, 2008. 235 s.

6. Palka O. Vydy vprav dlya formuvannya komunikatyvnoyi kompetentsiyi studentiv-inozemtsiv u protsesi vyvchennya movy. *Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi* : zb. nauk. prats. L'viv, 2006. Vyp. 1. S. 34–39.

7. Pentylyuk M., Horyushkina O., Nikitina A. Kontseptsiya komunikatyvnoyi metodyky navchannya ukrayins'koyi movy. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*. 2006. № 1. S. 15–20.

8. Slovnyk inshomovnykh sliv / S.V. Morozov, L. M. Shkaraputa. Kyiv : Nauk. dumka. 2000. 664 s.

9. Stoyko S. V. Realizatsiya komunikatyvnoho pidkhodu v navchanni inozemnykh mov. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu*. Seriya : Pedahohichni nauky. Chernihiv : CHDPU, 2011. Vyp. 85 S. 220–223.

10. Tarnopol's'kyy B. Metodyka vykladennya anhliys'koyi movy. Kyiv : Vyshcha shkola, 1993. 167 s.

ONCE AGAIN ABOUT THE COMMUNICATIVE METHOD

Iryna Kochan

*Lviv Ivan Franko National University
Department of Ukrainian Applied Linguistics
St. Universitetska, 1, room 233, Lviv, Ukraine
phone: 032 239 43 55
e-mail mail: kim1950@i.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5709-2933>*

The article deals with the application of the communicative method in the methodology of teaching the Ukrainian language to foreign students. Taking into account the fact that these are already adult students, we show in practice the effective implementation of this method in educational practice. Since communication has various different forms of expression, we can consider it as dialogic, polylogical (group) and mixed variants of meaningful communication in classes built on real life situations in which adults most often find themselves. The means and methods of using this method can be very diverse. This is an imitation of real life, designed to stimulate foreigners to actively “speak”. At the same time, it is very important that the topics are alive, related to the daily life of students, problems that interest them. Training of cognitive processes and psychological readiness of students for the learning process seem to be important.

The communicative method applies the main pedagogical principles of the organization of training: the priority of independent work, the principle of joint activity, reliance on experience, individualization, flexibility in the formation of training programs, practical orientation of training, where the teacher acts as an expert, organizer, mentor, consultant, source of knowledge. The main principle is to learn not the form of the language, but the language itself.

In the process of studying using the communicative method, foreign language communicative competence is formed in students. They learn communication in the process of communication itself. Accordingly, all exercises and tasks must be communicatively justified.

Key words: Ukrainian language as a foreign language, communicative technique, forms, means, principles of organization of the educational process.

*Стаття надійшла до редакції 19.07.2022
доопрацьована 25.07.2022
прийнята до друку 05.08.2022*